

MIQUEL SBERT I GARAU
Direcció General de Política Lingüística. Govern Balear

Currículum
propi
per a les
Illes Balears

Currículum propi per a les illes Balears? Malgrat tot..., sí, gràcies

0. Premisses

1. Sense les competències en matèria educativa (legislatives, executives, de control), el currículum propi és, no pot ser d'altra manera, tan sols una hipòtesi de treball que enquimera un sector conscienciat de l'ensenyament.

2. En cas que s'assoleixin les competències plenes d'acord amb el marc legal vigent, el currículum propi només és l'arranjament d'un vestit que ens ve ja fet des del centre. Ara bé, aquest arranjament (incorporació de la llengua pròpia i la seva regulació per disposició estatutària, concreció d'objectius de les àrees, incorporació de continguts culturals específics, formulació d'orientacions metodològiques, etc.), que sempre ha de contenir els *mínims* curriculars establerts pel govern central, pot fer que el vestit ens vengui més ajustat i el poguem portar amb dignitat.

3. El procés de reivindicació d'uns currículums específics per a les illes Balears és una vella aspiració de col·lectius docents i de sectors socials diversos. S'hi ha reflexionat abundantment i, des de fa molts anys, hi ha propostes sectorials (de parts d'un currículum complet), més o menys elaborades, i també molts dels materials didàctics publicats a casa nostra aquests darrers anys (sobretot els relacionats amb el medi natural i social) han variat l'enfocament i es presenten des d'una perspectiva d'anàlisi centrada a les Illes.

Des de fa dos anys, grups de mestres, professors de secundària i pro-

fessors d'universitat, coordinats per la Direcció General d'Educació (Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear), treballen en l'elaboració d'una proposta curricular per a les illes Balears.

4. Els comentaris que segueixen s'emmarquen en el corpus legal vigent, sense qüestionar-ne, des del punt de vista teòric, els aspectes que, per l'origen de les normes, han de ser atesos pel sistema educatiu illenc. La intenció del qui signa és de contribuir a una reflexió des de la realitat i cap a la realitat, no entrar en plantejaments doctrinals tot i el seu interès dialèctic.

1. Introducció

Si la reflexió es fonamentà única i exclusivament en la norma general que determina l'ordenació general del sistema educatiu de l'Estat espanyol, hauriem de concloure que la situació a les illes Balears resulta, un cop més, peculiar:

L'article 4 de la LOGSE defineix ben clarament què cal entendre, en el marc de la seva aplicació —que és tot l'Estat—, per currículum («conjunto de objetivos, contenidos, métodos pedagógicos i criterios de evaluación de cada uno de los niveles, etapas, ciclos, grados i modalidades del sistema educativo que regulan la práctica docente»). Fixa també l'obligatorietat del govern central de determinar els continguts bàsics dels ensenyaments mínims, a fi i efecte de garantir una «formación común de todos los

alumnos» i la validesa dels títols corresponents. Mai per mai, especifica l'article esmentat, tals continguts bàsics suposaran «más del 55 por ciento de los horarios escolares para las Comunidades Autónomas que tengan lengua oficial distinta del castellano, y del 65 por ciento para aquellas que no la tengan».

El punt tercer d'aquest article, textualment, estableix: «Las administraciones educativas competentes establecerán el currículo de los distintos niveles, etapas, ciclos, grados y modalidades del sistema educativo, del que formarán parte, en todo caso, las enseñanzas mínimas» (el subratllat és nostre).

Evidentment, el fet de no gaudir de les competències en matèria educativa impossibilita la instrumentació d'un currículum que, de manera paral·lela a les comunitats «competents», fes possible l'exercici del dret de planificació autònoma del currículum prescriptiu. La LOGSE va ser publicada al BOE del dia 4 d'octubre de 1990.

El mes de setembre de l'any següent van veure la llum els reials decrets 1344 i 1345, que establien els currículums prescriptius de l'educació primària i secundària, respectivament. Ambdós decrets eren —i són— d'aplicació «al ámbito de competencia del Ministerio de Educación y Ciencia», és a dir, entre d'altres zones de l'Estat, a les illes Balears. Totes dues disposicions del govern central incloïen una disposició addicional que potser sigui oportú de traduir: «El Ministerio d'Educación i Ciencia impulsará la colaboración amb les

Foto: Torrelló (Arxiu Diario de Mallorca)

CA que no tinguin plenes competències en matèria d'educació, amb l'objecte d'incorporar a l'àrea de coneixement del medi natural, social i cultural [a educació secundària, «Ciències Socials, Geografia i Història»] aspectes relatius a les peculiaritats culturals de l'àmbit propi de cada CA. En aquest context, es prestarà així mateix suport especial a l'elaboració de materials que afavoreixin el desenvolupament del conjunt del currículum i, en especial, de la corresponent àrea mencionada». Això era l'any 1991.

Tenim llengua pròpia distinta del castellà, per tant, som posseïdors del dret a la diferència curricular; però no tenim competències i, consegüentment, no podem desplegar legalment un currículum propi (és a dir, en el 45 per cent d'idiosincràsia curricular a què poden optar determinades CA). Atenció, però. Per decret podem ser inclosos com a apèndix, més afinadament, les nostres *peculiaritats* geogràfiques, històriques, socials i culturals poden ser in-

serides tangencialment —afegitons amb més o manco traça— als currículums oficials. Si, en tal context volem produir materials didàctics que consolidin l'enteixinat curricular, preferentment el peculiar, podem fer-ho a cor què vols i amb totes les benediccions administratives que calguin.

La norma, però, ens indica clarament on rau el vermell de l'ou: les competències plenes en matèria educativa. La capacitat per decidir sobre el *què*, el *com*, el *quan* de l'educació i la dotació dels recursos adients per fer operativa tal capacitat: aquesta és la condició necessària prèvia a d'altres plantejaments.

La imatge virtual perfilada en els inicis de la dècada que ja ha vist passar l'equador continua encara com a hipòtesi de treball. No tenim les competències encara, per tant, no som *competents* curricularment. No som tampoc apèndix o nota marginal d'uns programes oficials perquè ningú no ha fet aparèixer on pertoqui les acotacions als reials decrets de

referència. Ni tan sols hem operat —al nivell de disposició legal s'entén— en aquesta direcció amb un sentit propedèutic, de preparació del terreny cap al lliure exercici de la planificació educativa autònoma. Ni el tot, ni la part, ni el fragment. El que resulta més peculiar de la nostra peculiaritat és la situació peculiar mateixa.

Però la reflexió no és —no pot ser-ho— només d'ordre normatiu o legalista. La necessitat d'uns currículums propis no deriva únicament d'un disseny jurídic que els serveix de base de sustentació. La carta de naturalesa d'uns plantejaments curriculars propis es fonamenta sobre arguments de naturalesa diversa: d'ordre educatiu, de base sociològica, d'índole lingüística, de caire sociopolític, de perspectiva històrica, de perfil cultural, de tots aquells ingredients, en definitiva, que configuren la identitat d'un poble. Els currículums propis neixen de la identitat específica, per salvaguardar aquesta identitat i projectar-la cap a horit-

zons més amplis, geogràficament, socialment i culturalment més amplis. Per refermar la idiosincràsia d'un poble i fer-la operativa en un context general de solidaritat, convivència i integració en la comunitat mundial per la via de la promoció del coneixement i la ciència, per assumir uns principis ètics, pels camins del diàleg i la justícia.

El marc jurídic de les illes Balears, l'existència d'una llengua pròpia que malda per sobreviure mitjançant el reequilibri dels usos que li corresponen, una realitat territorial característica, l'entroncament amb una història determinada, uns esquemes econòmics basats en un monocultiu concret, la confluència de població autòctona amb immigracions diverses, un futur delimitat per les perspectives europees, la revolució informàtica, els canvis culturals accelerats, una tradició secular i una cultura pròpia definides, un àmbit de referència històric, cultural i lingüístic definit configuren un corpus que genera unes necessitats formatives de la població a les quals el sistema educatiu ha de donar resposta.

Molts aspectes dels que ha d'atendre el sistema educatiu són comuns, en el moment històric present, al nivell de l'Estat, i per això pot haver-hi algunes respostes comunes. També resulta evident que una homologació d'aspectes bàsics ha de ser possible i afecta la totalitat del sistema. Però això no obsta perquè les solucions a les necessitats educatives de la població de territoris amb identitat específica (o CA, en termes constitucionals) siguin cercades mitjançant l'arbitri de mesures per desenvolupar totes aquelles capacitats que el nou model d'estat nascut el 1978 fa possibles. El dret a la diferència ha de ser exercit, al nivell educatiu també, amb totes les conseqüències. L'exercici del dret a la diferència tal volta sigui també l'única via per aconseguir una integració autèntica en un gran objectiu comú: l'educació en llibertat i per a la solidaritat. Ningú no respecta els altres si no es respecta a si mateix. Cap poble serà respectuós

i obert als altres si no coneix, valora i estima les seves pròpies arrels.

2. El currículum propi, entre el mite i la realitat

Resulta evident que el concepte de currículum, des del punt de vista de la ciència pedagògica, és plural i divers. C. Coll (1987) observava que una proposta curricular resulta de l'adopció d'un seguit de decisions successives més que no de l'aplicació d'uns principis sòlidament establerts i acceptats per tothom. També resulta evident que, a les illes Balears, en parlar de *currículum propi* (aplicable) ens referim a un determinat producte concret que ve determinat per la idiosincràsia del nostre sistema escolar que, tot i la capacitat de gaudir, en un futur indeterminat, de la postestat normativa, només serà un sistema *parcialment descentralitzat*. Aquest fet ens remet al començament del nostre comentari i ens recorda que, a casa nostra, d'entrada, tenim condicionats els aspectes següents (des del vessant de planificació que conté un currículum):

1. El concepte mateix de *currículum* (article 4 de la LOGSE esmentat).

2. La concreció de determinats components d'aquest currículum que, com a elements previs, n'han de formar part (els «decrets de mínims» derivats de les atribucions que l'article 27 de la Constitució atorga al govern central).

Aquests dos aspectes principals configuren un conjunt d'obligacions que, sense possibilitats d'escapatori, hauran de formar part de la futura (i esperada) proposta autonòmica. Aquesta circumstància ha de determinar molt tant la formulació de la nostra proposta curricular pròpia com l'estratègia a seguir per implementar-la. Cal recordar aquí que la norma autonòmica reguladora de l'ordenació curricular catalana (1991) va ser objecte d'un requeriment del govern central (1992) que obligà la Generalitat de Catalunya a introduir-hi determinades modifica-

cions. L'equilibri competencial sempre és fràgil.

Però, endemés dels dos aspectes comentats, que pertanyen a l'àmbit de la planificació, el currículum conté també un vessant d'ordre «pràctic» (Gimeno 1989), d'execució, que possibilita l'ajustament de la planificació inicial al context on ha de ser aplicada, segons dues funcions fonamentals:

a. Explicitar les intencions educatives del sistema. És a dir, concretar i assolir les finalitats fixades per l'article 1 de la LOGSE, en el marc que delimiten els principis establerts per l'article 2 de la mateixa llei. Aquesta explicitació ens remet directament a les formulacions finalistes del projecte educatiu de centre i del projecte curricular de les diferents etapes.

b. Servir de suport orientatiu a la pràctica docent, aspecte que ens porta a la consideració d'elements com són, entre d'altres: la qualitat de l'ensenyament, la competència professional del professorat, l'avaluació del propi currículum o l'elaboració i l'ús de materials idonis.

El currículum propi, per tant, tot i la necessitat d'acceptació del marc teòric i pràctic establert per la norma (si aquesta es manté) es presenta no com un mite llunyà, sinó com una possibilitat real de treball, o més ben dit, com una exigència per donar resposta amb realisme a les urgències derivades de l'articulació autonòmica de l'estat que impliquen, a les illes concretament, la satisfacció de les demandes que una identitat de poble planteja.

3. Aspectes d'un «currículum propi» per a les illes Balears

Les «fontes»

La literatura pedagògicoadministrativa dels darrers anys vuitanta i dels dos primers noranta (immediatament anterior a la LOGSE pel que fa a tot l'Estat i immediatament posterior a aquesta llei pel que fa a algunes comunitats autònomes amb

competències educatives) al·ludia fins a l'extenuació a la necessitat de reflexionar a l'entorn de les *fonts* del currículum. La intenció de les administracions era d'introduir en els àmbits professionals i relacionats amb l'educació els elements necessaris per a una anàlisi escaient sobre l'autonomia dels centres i la seva viabilitat. Quan esbrinava les *fonts* del currículum, molt diverses tant en la natura com en l'origen, la bibliografia para-oficial es referia a quatre grans eixos: el sociopolític (administrativolegal), el psicològic, l'epistemològic i el pedagògic. D'aquestes grans deus brollaven els líquids que, barrejats estructuresadament, integraven un còctel final que era, naturalment, el *currículum*.

Des de la nostra idiosincràsia, només des del caire de la nostra singularitat específica, potser no seria una pèrdua de temps esmerçar alguns mots en la consideració d'aspectes concrets que, atesa la seva pertinença a cada una d'aquelles fontanelles d'on degota el currículum, poden constituir vies per a la reflexió, aptes per contribuir a perfilar alguns punts que han d'afavorir que de l'arranjament del vestit estàndard en surti una peça adaptada amb una certa precisió a les nostres dimensions, més respectuosa amb els drets dels ciutadans d'aquestes terres i més funcional.

La font sociopolítica, sintetitzada gairebé de manera completa en la legislació vigent, que aporta elements d'ordre cultural, geogràfic, històric, d'identitat nacional, en definitiva, en el cas de les illes Balears, incorpora al currículum tot un bagatge prescriptiu que, procedent del marc jurídic autònom (Estatut, Llei de normalització lingüística), obliga les administracions responsables de l'ordenament curricular a adoptar mesures concretes com poden ser, entre d'altres:

- Fer viable que els alumnes, en acabar l'escolaritat obligatòria, hagin aconseguit una competència escaient en les dues llengües oficials.

- Incorporar el patrimoni lingüístic i cultural per contribuir a la creació d'una consciència d'identitat, mitjançant el coneixement i la valoració del context geogràfic i natural, de l'evolució històrica i dels components socioeconòmics i polítics que caracteritzen actualment el nostre poble.

- L'educació ha de ser un instrument més en el procés de normalització lingüística (competència comunicativa en català de tots els alumnes, qualsevol que sigui la seva llengua familiar; prestigi de la llengua pròpia per la via de l'ús en tota mena de situacions i de contextos).

Sense un reconeixement explícit en el marc legislatiu, un currículum propi de les illes Balears coherent ha d'estructurar l'estudi i la comprensió de la realitat dins un marc referencial més ampli que, per raons històriques, lingüístiques i culturals ens caracteritza i és el mitjà per connectar-nos amb el món modern. Les terres o els països de llengua catalana, el lligam amb l'Estat, el referent europeu, la concepció de ser ciutadans del món, són els cercles concèntrics lògics i naturals d'estructuració de la realitat nostra com a poble diferenciats.

La font psicològica ens proporciona elements informatius sobre les característiques de l'alumnat. En el nostre cas, una situació sociolingüística definida per l'existència d'un conflicte intens i extens provoca indicadors significatius d'indole lingüística i cognitiva. La diversitat de l'alumnat, segons zones i ambients, en el domini de les dues llengües oficials (o d'una, o de cap), afegida a les diferències de ritme o d'intensitat dels processos d'adquisició del llenguatge dels alumnes monolingües en relació als que són subjectes de dues (com a mínim) llengües en contacte, suposen peculiaritats que afecten la psicolingüística i els plantejaments didàctics. Així doncs, un currículum propi hauria de:

- Considerar la gran diversitat lingüística de la població escolar des

del punt de vista sociolingüístic i cultural.

- Proposar un model (o models) per al tractament de les llengües que tingui en compte el bagatge lingüístic dels alumnes, que distingeixi clarament quins registres és necessari dominar (i en quin grau) en cada una de les llengües i que atengui el problema des de la consideració de la diversitat lingüística de l'alumnat.

- Integrar un tractament de les tres llengües curriculars.

- Millorar l'aprenentatge de la llengua minoritzada i contribuir a l'augment del seu prestigi social mitjançant el desvetllament i la consolidació d'actituds positives envers la protecció de la llengua socialment feble i respecte al pluralisme lingüístic.

De la font epistemològica dimanen les orientacions dependents de l'estructura lògica de cada disciplina (àrea curricular). En aquest àmbit és on pot semblar que la singularitat d'un currículum és menys «singular» perquè els principis epistemològics tenen un component de caràcter general, vàlid al marge dels contextos concrets. Cal no oblidar, però, un camp important: el de les ciències del llenguatge que, entre nosaltres, cobren una significació particular. El plantejament curricular de les àrees lingüístiques no pot ser una simple activitat «neutra» perquè ha de tractar tant el desenvolupament de capacitats comunicatives com el d'habilitats lingüísticocognitives (i per a tres llengües, com a mínim) i ho ha de fer en un territori amb una llengua minoritzada que el sistema escolar ha de contribuir a prestigiar i redreçar. També cal anotar que fer servir el català en les àrees científiques «no lingüístiques» no és només un exercici de «traducció», sinó que comporta elements d'estructuració del pensament i de contribució a la configuració d'una cultura científica pròpia (no exloent en relació amb les altres llengües, sinó ben al contrari).

La font pedagògica aporta elements de configuració relacionats

amb objectius educatius, organització, recursos, problemàtica del professorat, materials..., amb l'eficàcia «tècnica» del sistema, en definitiva. Un currículum propi no pot negligir aspectes que permeten instrumentar les exigències (lingüístiques, culturals, etc.) provinents de les altres fonts. Alguns d'aquests aspectes serien:

- Entroncar amb la tradició pedagògica que han configurat diferents experiències d'innovació (d'«anostament» i modernització dels plantejaments curriculars).

- Proporcionar elements per a un model de professor que tingui en compte les competències pedagògiques, lingüístiques i culturals exigibles (això comporta formació inicial i permanent determinades).

- Considerar els components del que suposa una educació bilingüe en els nivells no universitaris.

- Determinar els eixos i les característiques que han de definir els materials curriculars (d'organització i didàctics) que els centres necessiten.

- Propiciar la investigació referida a temes de naturalesa pedagògica relacionats amb les noves propostes perfilades.

Els components

Les respostes a les preguntes clàssiques *què, quan, com ensenyar/avaluar* són els components estructurals del currículum.

A casa nostra cal afegir als objectius generals i als continguts aquells que ens són propis de llengua i cultura. Prèviament a la metodologia hem de concretar *en quina* llengua s'ha d'ensenyar, és a dir, reflexionar i implementar la proporció de les dues llengües oficials usades com a vehicle d'aprenentatge de les àrees curriculars al llarg de les etapes educatives. L'opció metodològica en l'ensenyament d'aprenentatge de les llengües també ve condicionada per les exigències normatives i per les expectatives socials, conseqüentment els programes d'educació bilingüe adoptats han de trobar l'orientació i la guia en el currículum propi. La temporització (la seqüència) haurà de ser molt primfilada en relació amb el tractament sistemàtic de les tres llengües curricularment obligatòries i dels processos d'aprenentatge de la lecto-escriptura en cada una. Són pertinents comentaris paral·lels pel que fa a l'avaluació.

Les concrecions

Vistes les dades anteriors, caldrà procedir a l'orientació dels centres, del professorat i de la comunitat escolar tota en relació amb la *manera en què* han de traduir a l'autonomia pedagògica i organitzativa del centre

les disposicions i orientacions curriculars. Aquest és un envit de dimensions considerables que obre un ventall enorme de possibilitats per a la reflexió i el treball conjunts.

La normativa atribueix als centres l'obligació de concretar en el projecte curricular les propostes (i les obligacions) del currículum normatiu. En el cas del currículum propi, les especificitats (que s'hauran reflectit, al nivell de propòsits generals en el projecte educatiu i, per a determinats aspectes, en el subconjunt seu que és el projecte lingüístic) poden i han de ser més matisades i més apropiades al context immediat. Aquesta és una de les potencialitats més engrescadores que les propostes noves poden oferir a la comunitat escolar i a la societat en general: l'escola pot esdevenir vertadera protagonista de l'educació del país.

Sant Jordi (Mallorca),
dia 29 d'abril de 1996

NOTES

(1) L'estructura i les idees que segueixen són deutores de la proposta formulada per V. Pascual i V. Sala a *Un model educatiu per a un sistema escolar amb tres llengües* (Generalitat Valenciana, 1991, pàg. 135 i seg.).

Com es pot col·laborar amb la revista de l'Institut de Ciències de l'Educació?

Les pàgines de la revista de l'Institut de Ciències de l'Educació són obertes a les col·laboracions de les persones que hi puguin estar interessades. Els professionals de tots els nivells educatius podeu fer-nos arribar les vostres experiències i opinions sobre qualsevol tema relacionat amb la pràctica educativa.

Podeu fer-ho a les seccions Panoràmica, amb articles i reflexions sobre l'educació en general, i Didàctica, explicant aquelles experiències que, bé pel caràcter innovador bé per la seva eficàcia, cregueu que cal esmentar.

Els articles han de tenir una extensió d'entre quatre i sis pàgines DIN A4, escrites a doble espai, i han de dur un títol que en sintetitzi el contingut. Cal que lliureu

dos exemplars impresos de cada treball i, sempre que sigui possible, han d'anar acompanyats de l'article en suport informàtic (preferentment en l'aplicació Microsoft Word o, si no, WordPerfect).

Si voleu col·laborar amb nosaltres, feu-nos arribar els vostres escrits a:

Revista L'Arc

Institut de Ciències de l'Educació de la UIB
C/ de Miquel dels Sants Oliver, 2
07071 Palma (Balears)
Telèfon: 17 24 80
Telefax: 17 24 01